

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תיק 984853/14

ב"ה

בבית הדין הרבני האזורי תל אביב יפו

לפני כבוד הדיינים:

הרב ישראל שחור, הרב דניאל כ"ץ, הרב נפתלי הייזלר

התובעת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד טל קולסקי)

נגד

הנתבע: פלוני

הנדון: דעות הפוסקים בשיעור כתובה אשכנזית והכרעה למעשה

פסק דין

בפני בית הדין הופיעו הצדדים.

הצדדים גרושים ולהם שני ילדים קטינים.

בפני בית הדין תביעת כתובה.

ביום כ"ט באדר א' התשע"ט (06/03/2019) ניתנה החלטה מפורטת וזה לשונה:

בהחלטת בית הדין מיום ג' בכסלו התשע"ט (11/11/2018) נקבע: הצדדים מסכימים כי דיון בעניין הכתובה יהיה לאחר סידור הגט.

מועד לדיון הוכחות בעניין הכתובה נקבע לתאריך כט' אדר א' תשע"ט (06/03/2019 בשעה 10:00).

האשה תובעת כתובתה. בכתובה רשום סך מאתיים זוזים ומאתים זקוקים.

הבעל לשעבר טוען שהיות והיה הסכם מיום י"ד שבט תשע"ו (24/1/16) ולפיו האשה מוותרת על כתובתה עם מתן הגט הרי שההסכם בתוקפו אף שהגט לא סודר.

זאת ועוד, לדבריו הוא נתן לאשה מחשבון הבנק כ-38,000 ₪.

האשה טוענת שמאז ההסכם נולדה עוד ילדה והצדדים חזרו לחיות יחד לכמה חודשים, ועל כן הויתור על הכתובה לא בתוקף מאחר והיה כפוף למתן גט שלא בוצע. באשר לכספים שנתן לה הם היו לצורכי הילדים, ולא מכח הסכם הגירושין ולא בסמוך לחתימה על ההסכם.

הבעל לשעבר מודה שהיתה חזרה מסויימת לחיים משותפים אם כי לדבריו הוא שכר דירה ולא חזר לחיות עם האשה חיים מלאים של בעל ואשה לכל דבר.

דיון והכרעה

המציאות היא שהצדדים חזרו לחיים משותפים לזמן משמעותי, ורק לאחר כשנתיים חודשה תביעת הגירושין בבית הדין, ולנוכח כל זאת ויתור האשה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

על הכתובה בהסכם אינו בר תוקף. ההחלטה האחרונה הקובעת שהכתובה תידון לאחר הגט היא הקובעת לענייננו.

לעניין הכתובה בית הדין יוצא מתוך הנחה שאם אין עילה להפסד הכתובה, הרי היא בתוקפה, ועל כן באופן עקרוני חיוב הכתובה בתוקפו.

על הצדדים להגיש סיכומים בעניין שווי הסכום של הזקוקים והזוים. האשה תגיש בתוך 15 יום סיכומיה בהיקף של 2 עמודים לכל היותר מלבד נספחים.

הבעל יגיב בתוך 15 יום נוספים באותו היקף, ותינתן אפשרות למענה מצד האשה בתוך 10 ימים.

לעניין תביעה לפיצויי גירושין בית הדין לא ידון כלל שהרי נקבע בהחלטה האחרונה כי בית הדין ידון אך ורק לעניין הכתובה לאחר סידור הגט. זאת ועוד, ברוב רובם של המקרים בתי הדין לא פוסקים פיצויי גירושין, ולא כאן המקום להרחיב את הסיבות לכך, לפי שכבר כתבנו שהדיון אחר הגט יהיה על הכתובה בלבד.

עד כאן ההחלטה.

הצדדים הגישו את סיכומיהם ובית הדין ניגש לכתיבת החלטתו.

טענות האשה

בכתובה נכתבו כאמור מאתים זוז ומאתים זקוקים יש אמנם שיטות שונות לגבי שיעורם הכספי של סכומים אלו.

לגבי מאתים זוז יש מחלוקת שולחן ערוך ורמ"א האם מדובר ב-120 גרם כסף או ב-960 גרם כסף. האישה מבקשת לנקוט כשיטת הרמ"א ולפיקך מדובר לטענתה ב-1,702 ₪.

לגבי מאתים זקוקים יש מחלוקת הפוסקים האם מדובר ב-2.748 ק"ג או 40 ק"ג או 57.6 ק"ג כסף. האישה שוב מבקשת לאחוז בשיטה האחרונה ולפיה מדובר ב-101,809 ₪.

לטענת האישה יש לאמץ את הפרשנות הגבוהה מכמה סיבות:

1. כדי שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה.
2. סכום הנמוך הוא זלזול בכתובה הן במנהג והן באשה.
3. היות והבעל מצליח בעסקיו כוונתו הייתה לסכום הגבוה.
4. אין ללמוד מטענותיו היום בעת הגירושין על כוונתו האמתית ביום החתונה.
5. הצדדים חיו ברמת חיים גבוהה ויש לפרש את השיעור לפי פרנסה של שנה.
6. הצדדים התגרשו עקב אלימות הבעל, ואף אם אין פיצויים יש לפסוק לפי הגישה המחמירה.

טענות הבעל לשעבר

ראשית יצוין שהבעל לשעבר הרחיב את דבריו מעבר לשני עמודים והגיש סיכומים של ארבעה עמודים, אולם לנוכח הרחבת היריעה של האישה מעבר לעניין הערכת הסכום, בית הדין מקבל את החריגה הכמותית של הבעל לשעבר, בנוסף הוא אינו מיוצג ובית הדין מתחשב גם בכך. אמנם בדיון שהתקיים לאחר מכן הורה בית הדין לבעל לשעבר לצמצם סיכומיו עד לראש חודש חשון ה'תש"פ, הוא לא עשה זאת ובית הדין סבור שאין לעכב את פסק הדין ש"לא יהא חוטא נשכר".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ראשית חזר וטען בעניין תקפות ההסכם, בית הדין לא יעסוק בכך מכיוון שהדברים הוכרעו כבר בהחלטה קודמת.

הבעל סבור שיש גם נסיבות להפחתת הכתובה. לדבריו האישה גנבה ממנו סכומים גדולים של עשרות אלפי שקלים, שרק בגלל שמירת כבודה כאם ילדיו הוא לא התלונן על כך במשטרה. כמו כן היא ממשיכה עד היום בהפרת פסקי הדין.

לעניין שיעור הכתובה מבקש לאמץ, בהיותו ספרדי, את שיעור מאתים זוזים לפי דעת השולחן ערוך וכן לאמץ את השיטה המינימלית לעניין שיעור הזקוקים.

לדבריו הנימוקים שהוזכרו על ידי האישה אינם מצדיקים העלאה של הזקוקים ובפרט שהאישה מרוויחה אחר הנישואים זכויות נוספות ברכוש מכח יחסי ממון וכן מזונות הילדים.

הבעל מביא תקדימים שונים מהפוסקים לגובה הזקוקים וכן לכך שאין מדובר בפרנסה של שנה.

הבעל טוען גם שכבר נפרע חלק מהכתובה הן בסכומי כסף שהועברו עקב הסכם הגירושין לאשה והן בכך שהבעל רכש מכונית ומוצרים לבית והאישה נטלה את הכל לעצמה. כך גם הבעל לשעבר לא נטל מזכויותיה הפנסיוניות של האישה המגיעות לו לפי חוק.

תגובת האישה

האישה משיבה שכספים שהועברו אינם מבטאים מחצית מהכספים שהיו בידיו, וניתנו לה כחלק מהמזונות בזמן חייהם המשותפים.

דיון והכרעה

לפנינו אפוא שאלת שווי הזקוקים. בשאלה זו האריכו הפוסקים ודייני בית הדין בדור האחרון.

החזון איש והרא"ח נאה בחיבוריהם עסקו רבות בעניין. הספר היסודי הוא "מידות ומשקלות של תורה" של הרב יעקב גרשון וויס (ירושלים תשמ"ה), שחקר ביסודיות את המשקלות והביא את השיטות ואת העובדות. הספר זכה להסכמת גדולי הפוסקים בדור האחרון. כך גם בספר "מידות ושיעורי תורה" (בני ברק תשמ"ז ומהדורה שניה תש"ס) של הרב חיים בניש העמיק רבות בסוגיה זו.

גם גדולי הדיינים הרחיבו בסוגיה זו ומהם בדינו פסקי דין של דייני בית הדין הגדול בפד"ר יא (עמ' 362 ואילך) הגר"ע יוסף, הגר"י קאפח והגר"מ אליהו זצ"ל. הגרא"י וולדנברג בשו"ת ציץ אליעזר (כב,פא), הגר"ש דיכובסקי שליט"א (פד"ר יג, עמ' 303 ובספר לב שומע לשלמה סימן א). הגר"ש שאנן זצ"ל (פד"ר יד עמ' 187 ובספרו עיונים במשפט אבן העזר סי' כו), הגר"נ גורטלר שליט"א (שורת הדין ד עמ' קיא וביכורי גושן א, סי' יט), הגר"ש שפירא שליט"א (פסק דין 917210/2, ספר כנס הדיינים התשע"ו עמ' 115), הגר"מ טולידנו שליט"א (שו"ת מעשה בית דין סי' יד) ועוד רבים.

לאחר העיון בדברים, מתברר שאכן סוגיה זו סבוכה מאד, ובדברים דלהלן נשתדל להציג את הדברים באופן בהיר.

מנהג אשכנז הקדמון

מצינו מנהג אשכנז שכותבים בכתובה תוספת כתובה שמוזכר בה המונח "ליטריין" או "זקוקים". מונחים אלו משמעותם גם משקלות מסוימים וגם מטבעות קדומים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שווים של מונחים אלו היה ידוע לחכמים הראשונים שהנהיגו בכתיבתם, אולם כבר בין החכמים הקדמונים שלאחריהם אנו מוצאים התחבטות במשמעות הסכומים.

כך כותב מהר"ם מרוטנבורג (שו"ת חלק ג' דפוס קרימונה) סימן צה, מובא בחלקו גם בתשובות מיימוניות נשים יג ובמרדכי כתובות רפא):

על אשר שאלת: כמה הוא מאה ליטרא שכותבין בכתובה?

אודיע לך שבזירצבור"ק נותנין לגבות מאתים זקוקים מהילכות מדינה, ומלתא בלא טעמא, שמפרשין ליטרא היא משקל ליטרא דהיינו שני זקוקים. ולא נהירא דאם כן היה לו לכתוב "מתקל מאה ליטרא דכסף", וכן ראיתי פעם אחת שצוה מו' קרובי הר"ר יהודא כהן זצ"ל לכתוב "מתקל" לאחת מקרובותיו. אבל השתא דכתבי סתמא "מאה ליטרא" מטבע קאמר, ומטבע הגדול שבעיר משמע.

ורבינו שמחה זצ"ל הנהיג "מאה זקוקים", כי רוצה היה לפרש מאה ליטרא של מעות כבידים שקורין ליבריני"ש שליטרא מהם הוא "זקוק".

אמנם שמעתי שבזירימש אין נוהגין ליתן רק מאה ליטרא הליי"ש, וזה נראה לי יותר מן הכל ד"נותן לו מטבע שבעיר". ואם יש מנהג בעירכם הכל הולך אחר המנהג, ואי ליכא מנהגא ליחזו מהיכא אתו, כדאיתא בפרק השוכר את הפועלים [ב"מ פג, ב] ליחזי מהכא קא אתו בנקוטאי.

[ו]נראה לי יותר דמאה ליטרא ממטבע הגדול שבעיר קאמר. ואם נשאה במקום אחר דאיכא מנהגא ושוב בא לדור בעירכם, נותן לה כמנהג העיר שנשאה.

ואי התם נמי ליכא מנהגא, נותן לה מטבע של אותה העיר אם הוא יותר גרוע ממטבע זאת העיר, ואי אפכא נותן לה ממטבע זאת העיר, כדתנן בפרק בתרא דכתובות [קי, ב] נשא אשה בארץ ישראל וגירשה בקפוטיקיא נותן לה ממעות קפוטיקיא ואי איפכא נמי נותן לה ממעות קפוטיקיא, דהלכתא כרבן שמעון בן גמליאל דאמר כתובה דאורייתא...

תמצית דבריו: גם בתקופתו של המהר"ם מרוטנבורג, באמצע תקופת הראשונים, לא ידעו בבירור מה פירוש "ליטרא" והיו בעניין זה עמדות שונות בין החכמים שהתלבטו האם מדובר במטבע מסוים או במשקל כסף. חלק מהחכמים עברו בעקבות כך לכתוב סוג מטבע הנקרא "זקוק", המהר"ם קובע שיש ללכת אחר המנהג המקומי ואם אין מנהג ברור כזה יש ללכת לפי שווי המטבע הגדול בעיר, כאשר אם הזוג עבר מעיר לעיר יש ללכת אחר המטבע הזול ביותר בין שתי הערים, בהם נכתבה הכתובה או נגבית הכתובה.

שוב כותב אחד מאחרוני הראשונים, המהר"י ווייל (שו"ת סימן קיג):

במדינת רינו"ס עד לקובליניץ ובכל מדינת ורנקן שוואב"ן פיי"ארן, לבד רעגנשפור"ק, בכל אותם מקומות נוהגים לכתוב לבתולה מאה זקוקים כסף וכותבים בכתובה מאה ליטריין דכסף דהיינו מאה זקוקים ולא למנה כותבין חמשיין ליטריין כסף דהיינו חמשים זקוקים ומשום הכי הוי כמו מעשה בית דין כיון דכולם שוות...

ברעגנשפור"ק כותבין לבתולה מאה ליטריין במשקל הברזל דהיינו מאתים זקוקים כסף ולא למנה חמשים ליטריין בכל אותם המקומות הוי בתנאי בית דין כיון דכולם שוות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כלומר המהר"י וויל מציע את חילוקי המנהגים באזורי אשכנז ולפיהם יש מקומות שמאה ליטריין הם מאה זקוקים ויש מקומות שמאה ליטרים הם במשקל ברזל ושווים מאתים זקוקים.

במקום נוסף כותב המהר"י ווייל (סימן יד, וראה גם תשובתו בשו"ת מהרי"ל חדשות קצג):

ופירעון הכתובה: כיון שיש לכם מנהג שפיר"א, א"כ אין להגבות לה אלא ו' מאות מטבע רינוס, וכן הוא מנהג בכל מדינת רינוס. והטעם: משום דכתב בכתובה "מאה ליטריין דכסף", והליטרא דכסף הוא זקוק כסף, והזקוק כסף היה שוה מתחילה ו' זהובים ולא יותר, עד עתה תוך ב' שנים שנפתחו מטבע הזהובים ואינם טובים כמו מטבע הראשונים, שוה הזקוק כסף יותר מו' זהובים. ומכל מקום לא ראיתי ולא שמעתי להגבות לאשה יותר מו' מאות ליטריין, אבל אונגרי"ש פשיטא דאין להגבות לה, דא"כ היינו מגבים לה יותר ממאה זקוקים כסף. ומטבע פלוריין הוא מטבע היידילבערג, ורשום על אותה מטבע חבצלת אחת, והוא מטבע הישנות, והן טובים מהמטבע החדשה. ובשביל כך קורין פלוריין, בשביל שרשום עליו חבצלת, שכן בלשון לעז קורין לפרח: פלור, ובלשון אשכנז בלומ"א.

דהיינו שוב המהר"י וויל חוזר ומשווה בין הליטריין לזקוקים, ומביא את המנהג של ליטרא שווה זקוק, ומתרגם את שווים של הזקוקים למטבעות זהובים של זמנו.

לפי תשובתו של המהר"י וויל כבר התקיימו בזמנו שני מנהגים ביחס לגביית מאה ליטריין. וההבדל ביניהם היה מאה זקוקים או מאתים זקוקים.

המהר"ם מינץ, תלמיד המהר"י וויל מביא גם הוא את המנהגים השונים (שו"ת מהר"ם מינץ סימן קט) באשכנז ובפולין:

וכן [ה]מנהג בכל אילו [ה]מדינות כתובות בתולה ו' מאות, כי פירוש של מאה ליטריין (צד) מאה זקוקים כסף שהוא שוה ו' מאות זהו. וכיש מדינות כותבין מאה ליטריין דכסף למשקל הברזל אז הוא כפל כי ליטרא ברזל ב' זקו' כסף, והכל תלוי במנהג, ונהרא נהרא ופשטיה... האי סדר כתוב' ומנהג הנישואין דלעיל סדרתי בהיותי באשכנז בק"ק בבנבערק, ואחר שבאתי למדינ' פולין לק"ק פוזנא ראיתי יש שינויים ואריכת דברים בכתוב' מה שלא נהגו במדינתינו... זקוקי' דכתיבא בכתוב' מרגלא בפיהם ואומרי' דאינו פי' משקל [זקוק שהוא] חצי ליטר' והוא י"ו לוט הנקרא מרק בלשון אשכנז, רק פי' [של זקוק] מניין מעות והוא מ"ח גדולים שקו' [ב]אילו מדינות מרק, והוא שני זהובים רינוס, נמצא כתובות בתולה ארבע מאות זהובים רינוס... ותמיהני א"כ למה כותבים כסף צרוף כיון דזקוק פי' מניין מטבע ולא שמעתי טעם מספיק ע"ז.

שווי הזקוקים

בתקופה מאוחרת יותר מצינו גם חילוקי המנהגים ביחס לזקוקים.

כך כותב המהר"ם מלובלין, מראשוני האחרונים (נפטר ה'שע"ו 1616), בתשובותיו (סימן פז):

ועוד הציעה לפני האשה הנ"ל על דבר כתובתה שנכתבה פה ק"ק לובלין וכתוב בה "שני מאות זקוקים" בכל נוסח כתובות מדינות פולין וגם ליט"א. והנה במדינת ליט"א בכללם ק"ק פינס"ק מנהגם לגבות לכל כתובות בתולה שני מאות שאק ליטווי"ש שהן ה' מאות זהובים פולנים כי הן קורין לשא"ק ליטווי"ש - "זקוק" כמו שקורין במדינות פולין לשא"ק פולני"ש "זקוק".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועתה בשביל שכתובתה נכתבת בק"ק לובלין אין רוצין לגבות לה כי אם שני מאות שא"ק פולנים שהן ד' מאות זהובים פולנים:

תשובה אהובי שלפי הנראה הדין עמהם... אין נותן לה אלא זקוקים דמעות פולין הואיל והשיעבוד היה במדינת פולין ונכתב בכתובה שנעשה בק"ק לובלין וכיוצא בזה כתב שם המרדכי... מ"מ בנדון דידן יש לחלק קצת שמאחר שכשנשאה בק"ק לובלין לא נשאה לדור עמה שם אלא לקחת אותה תכף ולהוליכה לעירו וכן עשה תכף אחר החתונה הוליכה לעירו מסתמא על דעת מנהג עירו נשאה...

מהר"ם מלובלין מעיד על חילוק המנהגים בין ליטא לבין פולין, שכותבים בשניהם לשון מאתים זקוקים אך מתכוונים לסוגי מטבעות שונים, שהפער ביניהם הוא עשרים וחמישה אחוזים. לפי שו"י הזהובים הפולנים הכתובה מוערכת בארבע מאות או בחמש מאות זהובים כאלו.

חלוקה זו מופיעה גם אצל בן דורו רבי וואלק הכהן (נפטר ה'שע"ד 1614), בעל הדרישה (אבן העזר סי' סו) שעמל לבאר את ההבדלים בין המנהגים, וכן מיישב את גם שאלת שילוב עיקר הכתובה והתוספת שלדעתו נמנים בנפרד:

ומה שנוהגין במדינות אלו לגבות לכתולה שנישאת ארבע מאות זהובים ובמדינות ליטא חמש מאות זהובים אף שהנדוניא היא רבה או מועטת... וידוע שבלשונינו זקוק רצונו לומר מה שקורין בלשון אשכנז "מרק" דהיינו מ"ח גדולים פולניש, נמצא עולה שני מאות זקוקים דהיינו מארק ג' מאות ועשרים זהובים (פולניש ורייניש). ומאתן זוזין דעיקר כתובה הנ"ל עולה שמונים זהובים... נמצא כשתכלול הכל ביחד יהיה סך מה שנשתעבד החתן בכתובה הוא ד' מאות זהובים.

ומה שנוהגים במדינת ליטא לגבות חמש מאות נלע"ד... וא"כ במדינות ליטא מטבע היוצאת שם היא כבידה וטובה מבמדינת פולין ונמצא זקוק שהוא מ"ח גדולים פולניש אצלם הוא מ"ח גדולים ליטווש ועולה ב' מאות זקוקים לד' מאות זהובים פולניש ומאתן זוזין שהם שמונים זהובים פולניש במדינתן הוא שמונים זהובים ליטווש אשר כל זהוב וזהוב הוא שלשים גדולים ליטווש נמצא עולה שמונים מהן מאה זהובים ס"ה חמש מאות זהובים.

הב"ח (אבן העזר סימן סו) מציע גם הוא מנהגים שונים בעניין הזקוק כאשר אצלו נוספת אפשרות שלישית:

ובקראקא וברוב מקומות במלכות זה גובין לכתולה ד' מאות זהובים פולניש כי פירוש זקוק שני זהובים פולניש ובקצת מקומות אין הזקוק כי אם מח"ג (=מ"ח גדולים) פולניש ואינה גובה אלא ג' מאות זהובים פולניש ועשרים זהובים, ובמדינות ליט"א פי' זקוק הוא שני זהובים פולניש טו"ג פו' ומאתים זקוקים הן ת"ק זהובים פו'.

כלומר קיים מנהג נוסף ולפיו שווי מאה זקוקים הוא שלוש מאות ועשרים זהובים פולנים. בנוסף הב"ח טוען שהסכום של הזקוקים כולל עיקר ותוספת כתובה יחדיו.

החלקת מחוקק (שולחן ערוך, אבן העזר, סימן סו, סעיף קטן לא) מזכיר גם הוא את חילוק המנהגים בדבר שיעור הזקוקים ותמה על הב"ח שכולל בהם את עיקר הכתובה.

כך גם חתנו של הב"ח, ה"ט"ז (אבן העזר סימן ק סעיף קטן ט), מעיד על מנהגים אלו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואנו אין לנו אלא המנהג דהיינו בכל המלכות פולין בתולה כתובה ת' זהובים פולניש ובלית"א ת"ק זהובים פולניש. ובמערה"ן ת' זהובים רייני"ש.

לסיום חלק זה נציין לדברי בעל ה"נחלת שבעה" (שטרות סימן יב סעיף קטן מז וסעיף קטן מט), תלמיד ה"ט"ז, שציינו אליו רבות בפסקי הדין, למעשה הנחלת שבעה חוזר על המנהגים שהוזכרו לעיל בדברי הבית חדש והחלקת מחוקק ומרחיב בדחיית דברי ה"דרישה" בעניין גביית הכתובה בנפרד מתוספת הכתובה:

ומה שכותבין כתובה גדולה כל כך אף על פי שמאיתם שתקנו לה חכמים אינה עכשיו רק שמונים זהובים פולניש, דהיינו חמשים ושלושה לוט ושליש כסף נקי, מכל מקום נהגו לכתוב כתובה של ארבע מאות כבית דין של כהנים בפרק קמא דכתובות (דף י"ב ע"א), ואיתמר עלה אמר רב יהודא אמר שמואל לא בית דין של כהנים בלבד אמרו, אלא אפילו משפחה המיוחסת בישראל אם רצו לעשות כדרך שהכהנים עושים עושים, הביאו הבית יוסף (סימן ס"ו סעיף י'). ועל כן אנו מחזיקים עצמינו כמיוחסים טפי ולכן נהגו גם כן בארבע מאות זוז, אך חילוק יש בזוים כל אחד כפי המטבע שבמדינתו... ועיין בב"ח בא"ע (סימן ס"ו ס"ק ז') ובדרישה (סימן ס"ו ס"ק י"ד), דמנהג גליל פוזנא כותבין מאתים זקוקים כסף צרוף וחושבין כל זקוק למנין מעות, שכל זקוק הוא ארבעים ושמונה גראשין פולניש. ובמדינות פולין קטן, כל זקוק לזהוב רייניש שהם שני זהובים פולניש. ובמדינות ליטא, נחשב כל זקוק לשאק ליטוויש הוא אחד זהוב פרענקיש, שהם שני זהובים וחצי פולניש.

הרי שבעל הנחלת שבעה מוסיף טעם לקביעת השיעור על מאתים זקוקים שהוא בכדי להחשיב את מעלת המשפחות כמשפחות הכהונה ומציין, כקודמיו, לחילוקי המנהגים אותם הזכרנו לפני כן.

שיטת הגר"א

הגר"א בביאורו לשולחן ערוך (יורה דעה סימן ש"ה ס"ק ד) מכריע בעניין קביעת השיעור כדלהלן:

צריך לידע שאין משתנה שיעור הפרוטות וכל המטבעות מימות משה... ושיעורה כנ"ל כ"ד מעין. ושקלו הגאונים הפרוטה ומצאו ששוקל חצי שעורה כמ"ש הרי"ף ורמב"ם ושאר פוסקים, נמצא מעה ט"ז שעורות, ודינר צ"ו, וסלע שפ"ד. ושקלו האחרונים ומצאו במשקל קיסר ה' לוט ושליש... וכתבו הגאונים שכל זה כסף צרוף מזוקק.

והנה בימות הראשונים היה מטבע שלהם כסף צרוף וגדול, והיה בשביל זה כסף בזול מאד עד שהיה זקוק שהוא ט"ז לוט שנקרא בלשונינו מאר"ק בשני זהובים ולכל היותר בשני זהובים וחצי. שלכן כתובה שלנו שתקנו האחרונים מאתים זקוקים הם ת' זהובים, ובמקום אחר ת"ק זהובים. ואחר כך התחילו לזייף המטבעות ולתת נחשת בתוכו ונתייקר הכסף עד שבימי מהרי"ל היה זקוק חמשה זהובים כמ"ש בס"פ פ'.

ואחריו בימי מהר"י וי"ל היה זקוק בששה זהובים כמ"ש בתשובותיו בס"י י"ד. וכן הוא חשבון של הרב שזקוק ששה זהובים. נמצא ה' לוט ושליש שהוא שלישי זקוק ב' זהובים. וכ"כ בנחלת שבעה.

אבל עכשיו שנתקלקלו המטבעות ונזדייפו מאד מאד לא שערום אבותינו, וכתבו ט"ז ונחלת שבעה שכל זה הוא משקל קיסר, שי"א לוט ורביע של קיסר הוא זקוק שלנו, נמצא שכל לוט שלהם הוא א' וחצי לוט פחות חלק

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

י"ב עד שה' לוט ושליש הוא ז' לוט וחצי וחלק י"ב. וכל זה אם הלוט שלנו שוה לאותו שהיה בימי ט"ז. ואפשר שגם זה נתמעט. והכלל תדע שלוט של קיסר שוקל ש"ס שעורות.

ומכל מקום הכתובה לא נשתנה אף על פי שכותבים זקוקים מכל מקום כל כהאי גוונא אדעתא דמנהגא כמ"ש הרי"ף (ברפ"ז דיבמות) ונשאר אמנהג הראשון שלא נשתעבדו רק ת' או ת"ק זהובים. וכ"כ מהר"י וייל שם למנהגם...

הרי שהגר"א מסכם בסקירתו את הנתונים בדבר שינויי המטבע, וממילא את השפעתם על שווי הכסף הצרוף שעל בסיסו נקבע שיעור הכתובה הבסיסי.

אולם מאידך הוא קובע ששיעור הזקוקים שנקבע בכתובה נותר כפי הפרשנות המקובלת שלו דהיינו ארבע מאות או חמש מאות זהובים, שזהו מטבע ידוע ומוכר בזמנו, ואין לעדכן את שוויו לפי הפחתת שווי הכסף הצרוף. שכן בעניין זה הולכים אחר המנהג, שכן מדובר בהתחייבות יזומה ולא בחיוב מן התורה או מתקנת חכמים, ועל כן אין להתחשב בשווי הכסף הצרוף של הזקוקים הישנים. וזאת בניגוד לקביעת ערך המטבע לעניין פדיון הבן וכדומה שהוא תלוי במשקל מסויים ושוויו משתנה לפי שער המתכת בשוק.

בזמן הזה

חילוקי הדעות הללו כבר באשכנז בעניין שווים של הזקוקים, מעידים שמדובר בכתובה שאכן אינה ברורה, אלא תלויה במנהג המקום, וממילא כאשר כתובה כזו נכתבת היום ברחבי העולם בכלל ובמדינת ישראל בפרט, יש צורך לקבוע האם כוונת החתן או הרב מסדר הקידושין הייתה לזקוקים של ליטא או של לובלין, או שמא לשיעור אחר.

אגרות משה

בעל ה"אגרות משה" (אבן העזר חלק ד סימן צא ושוב כפלו בסימן צב וכן ראה יו"ד א, סימן קפט ואילך) כותב:

אבל כאשר בימי רבותינו הראשונים היה מטבע שלהם מכסף צרוף שהיה כסף בזול מאד עד שהיה זקוק שהוא ט"ז לוט בשני זהובים ולא היה נחשב לכולם למעט הגירושין ולכן תיקנו לכתוב מאתים זקוקים כסף צרוף שהוא ארבע מאות זהובים, וסך זה הוא מדהנהיגו ליתן כתובת כהנים ומשפחות מיוחסות לכל הנשים כדאיתא בנחלת שבעה סימן י"ב אות מ"ז בסופו, והיו מקומות שזקוק היה שני זהובים וחצי והיו המאתים זקוקים ת"ק זהובים וקבלו גם אותן המקומות לכתוב מאתים זקוקים אף שהיו עוד מאה זהובים וכן גבו אז לכתובה מאתים זקוקים כדאיתא בהגר"א שם (אה"ע סי' ס"ו ס"ק כ"ב ויו"ד סי' ש"ה ס"ק ד').

אבל כתב הגר"א דאף שאחר זמן רב שהכסף נתייקר ביוקר וערבו הרבה נחשת לא גבו ג"כ לבתולה אלא ת' זהובים ות"ק זהובים אף שכותבין מאתים זקוקים כסף צרוף שהוא הרבה יותר דמאחר שהוא על כל פנים סך גדול שלא תהא קלה להוציאה לא חששו אלשון מאתים זקוקים כסף צרוף, דכהאי גוונא אדעתא דמנהגא אזלינן.

וזהו מה שבמקומותינו בימי הקיסרים ברוסלאנד קודם המלחמה העולמית הראשונה שהתחילה בשנת תרע"ד היו גובין לבתולה חמשה ושבעים רובל שהיו ת"ק גילדאן שזה היה תרגום של זהובים וגילדון אחד היה ט"ו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

קאפעקעס שהיו מאה ברובל, משום שהיה סך גדול לענין הוצאת כל אדם לצרכיו שהוא למאכל ולכסות ולדירה, ואף שבזמן קיסר האחרון לא היה נחשב זה סך גדול כבזמן קיסרים שלפניו מ"מ היה נחשב זה סך חשוב שהיה שייך להתחשב בזה להמנע מגירושין לסתם אינשי שאינם עשירים.

אבל עתה זה הרבה שנים במדינתנו בארה"ב אף כשהיו עוד מטבעות כסף לא היה נחשב ע"ה רובל שהיו ערך מ"א דאלאר לכלום למנוע מגירושין אפילו לעניי שבעניים ואף לא שתי מאות דאלארן, וכ"ש בכ"ה שנים האחרונות ובפרט בשנים האחרונות שליכא כלל ענין מטבעות של כסף כלל אלא רק שטרות המלוכה ומטבעות הקטנים שאין בהם כסף כלל ואפילו איש אחד לא יוכל לזון מסך כזה אלא רק זמן מועט שלכך אף אחד עניי שבעניים לא ימנע מלגרש בשביל סך דמ"א דאלאר ואף לא בשביל שתי מאות דאלארן, ולכן יש לנו להחשיב הכתובה במאתים זקוקים כסף צרוף ממש שזה הא תיקנו הקדמונים כשהיה כסף בזול אף שבזמן שתיקנו שהיה החשבון ע"ה רובל היה זה יותר חשוב מע"ה רובל שהיה בזמן הקיסר האחרון ומ"מ העמידו הכתובה על סך מאתים זקוקים ולכן יש גם לנו לגבות סך זה דע"ז מסתבר שנשארה התקנה דכשסך כתובה אינו חשוב למנוע מגירושין יתנו כתובה מאתים זקוקין ואיכא טעם על מה שהשאריר לכתוב הזקוקים אף שלא גבו זה כדי לידע איך לעשות כשיהיה עוד זמנים שלא סגי כתובה דאורייתא למנוע מגירושין, והוא מאה פונט כסף צרוף, וסך זה יגבו גם כשנתאלמנה. ולא למנה יגבו מאה זקוקים כסף צרוף שהוא חמשים פונט כסף צרוף, ולהוסיף לפי האומדנא מה שהיו שוים יותר כשהיו מטבעות שהרי חיוב כתובה הוא במטבעות ולא בנסכא. אבל מחמת שהוא מלתא חדתא יש להתפשר ערך קרוב לזה, כן נלע"ד.

הרי שהאגרות משה סבר שמעיקר הדין לפי המנהג היה צריך להמשיך את הגביה לפי המנהגים הקדמונים שגבו זקוקים בערכם בזהובים ללא קשר לשוים האמתי של הזקוקים. אולם כשהסכום יוצא נמוך מאד, שכן בתרגום למטבעות רוסים שווים של הזהובים הוא שבעים וחמישה רובלים ובתרגום לדולרים מדובר בארבעים ואחד דולרים, עדיף לפרש את ה"זקוקים" לפי כסף צרוף במשקלם המקורי של הזקוקים הקדמונים שהוא לדעתו מאה פונט כסף. בעניין שווים של מאה פונט נכתוב המשך.

רא"ח נאה

הרא"ח נאה (בספריו שיעורי תורה סעיף מד וקונטרס השיעורים סעיף לג) קבע לפי מנהג ירושלים ולפי שיטת הדרושה שגובה התוספת הוא פי ארבע מגובה עיקר הכתובה ועל כן בכתובות ירושלמיות בהם נאמר "סך הכל עשרה נפוליונים" זה מתחלק שני נפוליונים עבור עיקר כתובה ושמונה עבור תוספת כתובה. הוא מצייין לדברי הגר"א שאין לעדכן את שווי המטבעות העדכני כי אם ללכת אחר חשבון ישן של המטבעות ולפיכך היות ולדבריו כתובה דאורייתא היא 300 דרהמים כסף הרי כתובה ותוספתה גם אם נכתב מאה זקוקים אינם יותר מ-1,500 דרהמים ובמשקל כסף צרוף הוא מעריך את שווי המאה זקוקים לפי חשבוננו ב-3,846 גרם כסף. זאת מלבד הכתובה דאורייתא.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חזון איש

החזון איש (אבן העזר כתובות סימן ס"ו ס"ק כא) מביא את דברי הגר"א וקובע שלפי החשבון המופיע בביאור הגר"א לעניין שווי המטבע בפדיון הבן, יהיה שווים של הזקוקים בכסף צרוף 57.6 ק"ג כסף, אך הוא מסיים שהכל תלוי במנהג והכותב את הכתובה כותב על דעת המנהג.

סיכום

מנהג כתיבת הזקוקים קיים מראשית תקופת הראשונים, הזקוקים המקוריים אכן היו שווים משקלם כסף וסכומם היה ידוע, משחלפו השנים נקבעו במדינות אשכנז מנהגים שונים ולפיהם היה ידוע שווים של הזקוקים לפי שווי מטבעות זהובים אלו וסכומם נע בין 320 ל-500 זהובים לפי המקום.

מנהג זה התקיים מאות בשנים כאשר מטבע הזהובים השתנה בערכו ועדיין המשיכו לגבות אותו סכום בדיוק לפי המטבע.

הרא"ח נאה המבטא את מנהג ירושלים מראה כיצד בכתובות ירושלים תורגם סכום זה לנפוליונים ואם סכום זה יתורגם למשקל כסף מדובר בפחות מ-4 ק"ג כסף.

בעל האגרות משה ובמקביל אליו בעל החזון איש עמדו על כך שקביעת שווי הזהובים בזמננו תהפוך את שווי הזקוקים לסכום מועט ביותר כאשר בעל האגרות משה מעריך זאת ב-41 דולרים בזמנו.

אשר על כן הם מציעים לחזור לבסיס דהיינו לקבוע את שווי הזקוקים לפי מה שהיה בראשיתו.

בעל האגרות משה משער זאת בסכום של מאה פונט (שהוא כ-45 ק"ג כסף לפי ביאורו של מדות ושיעורי תורה או 42 ק"ג לערך לפי חכמים אחרים) והחזון איש ב-57.6 ק"ג כסף.

אציין שבסיום דבריו חוזר החזון איש לאפשרות ששווי הכתובה יישאר לדורות לפי המנהג האשכנזי ולפי המטבע והכל תלוי במנהג, משום מה רבים אינם מתייחסים לסיום דבריו.

פסקי דין

כעת נעבור לסקירת פסקי הדין והתייחסותם של דייני זמננו לשווי הזקוקים.

פסק הדין המשמעותי בעניין נכתב בבית הגדול בירושלים (פסקי דין רבניים חלק יא פס"ד בעמוד 362) לדעת הרוב, הגר"ע יוסף והגר"י קאפח זצ"ל:

הנה מאתיים זוז דאורייתא הם ק"ג כסף טהור, וערכם היום כארבעים אלף ל"י, וכן המאה זקוקים... ולכאורה בהתאם למ"ש הגר"א ביו"ד סי' ש"ה, ערך כל זקוק הוא מנה שהוא כחצי ק"ג כסף טהור, וא"כ מאה זקוקים הללו הם כחמשים ק"ג כסף טהור אשר שוויים כשני מיליון ל"י, ועוד מאה זקוקים שהוסיף לה, עוד כשני מיליון ל"י, הרי ארבעה מיליון ל"י.

אמנם מחלוקת גדולה היא בין הפוסקים הראשונים ואחרונים בערך הזקוק, הרי החזון איש, אה"ע סי' ס"ו אות כ"א, הגיע למסקנא כי מאתיים זקוקים הם למעלה מחמשים ושבעה וחצי ק"ג כסף טהור אשר ערכם כיום כשני מיליון ושלוש מאות אלף ל"י, בנחלת שבעה סי' י"ב אות מ"ט, בשם הב"ח כי המאתיים זוז כסף צרוף הם שמנים זקוקים, לפי זה המאתיים זקוקים הם פי שנים ומחצה בכתובה דאורייתא שהם כמאה אלף ל"י, והואיל וכלל הוא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אצלינו שיד בעל השטר על התחתונה, לפיכך אנו נותנים לבעל ליהנות ממחלוקת הראשונים וישלם לפי הערך הזול בקירוב, כלומר, שהם כמאה אלף ל"י. יוצא איפוא כי בשלשת הסכומים הראשונים, היינו מאתיים זוז דאורייתא ומאתיים זקוקים כסף צרוף. יש כמאה וארבעים אלף ל"י, סכומים הללו צמודים לערך הכסף הטהור, ועוד שלשים אלף ל"י שאינם צמודים.

לדעתם של דיינים אלו מאתיים זקוקים שווים לפי חשבון הנחלת שבעה כשנים וחצי ק"ג כסף. היות ולדעתם מדובר בשיעור שהוא פי שנים וחצי מעיקר הכתובה. ויש ללכת אחר השיעור התחתון. ויש להוסיף אליהם את הק"ג כסף של כתובה דאורייתא. למעשה לפי דיינים אלו אומץ חשבון דומה לדברי הרא"ח נאה אשר מתרגם את המנהג הנמוך ביותר לפי המטבעות של זמנו, מנהג שהוזכר לעיל דברי הנחלת שבעה, למשקל כסף צרוף של מטבעות אלו.

ואילו הגר"מ אליהו זצ"ל חלק עליהם:

...ועל כן ביום הגירושין צריך לחשב כמה שוה כסף טהור שעל פיו מחשבים את הזוזים והזקוקים. ועיין בתוס' בכורות שם בענין שיטת ר"ת, ועיין בהגאון מוילנא בסי' ס"ו חישוב הזקוקין בתיאום עם חישוב השקל לפדיון הבן. וכן בפירושו של הגאון ביו"ד סי' ש"ה, ועיין בחזון איש אבה"ע סי' ס"ו אות כ"א באורך בשיטת חישוב הזקוקין עם השינויים שחלו מזמן לזמן. ולפי דברי התוס' שם, היתה תקופה שחישבו אותו מברזל ולעיתים חישבו מזהב, ועיין בנחלת שבעה סי' י"ז ובסי' ב' ובספר שעורי תורה לגרא"ח נאה עמ' קל"א, בסיכום לפי חישוב שקל של תורה הוא כעשרים גרם כסף טהור, ולפי חישוב שכל מאתיים זוז הם שלשים ושבעה וחצי דרהם כסף צרוף (ש"ע סי' ס"ו, סעי' ו') וזה זוזי דרבנן ואם זה מחושב לכסף צורי יוצא פי שמונה משלשים ושבעה וחצי דרהם, והוא בערך כקילו כסף טהור. וחישוב זה מאתיים זקוקים לפי הגאון ולפי סיכום החזון איש שם, יוצא כחמשים ושבע ק"ג ושש מאות גרם כסף טהור.

ולפי האמור יוצא שהבעל חייב לשלם לאשה ביום מתן הגט סך השוה לחמשים ושמונה קילו וחמש מאות גרם כסף טהור, ועוד סך של שלשים אלף ל"י. ועיין להגר"א ביו"ד סי' ש"ה שאם כותבים זקוק, הכוונה לזקוקים הראשונים שכל זקוק הוא ט"ז קיסר (י"א לוט קיסר הם זקוק אחד פולין באותה התקופה). ועיין לט"ז וכתב החזון איש במקום שאין זהוב נמשך מהשתלשלות הזהב הקדום וכתבו זקוק הכוונה זקוק של ט"ז לוט כסף צרוף וכדברי הרמ"א בסי' ש"ה. ולפי זה עתה חזר הדין לקדמותו לעשות חישוב הזקוק כדינו מעיקרא. ועיין חתם סופר סי' רפ"ט. ולפי השער כיום שווי כל קילו כסף טהור הוא כארבעים אלף ל"י, אם ישלח לה את המעות כיום יוכל להשלישם בביה"ד, או שיעשו חשבון ביום מתן הגט.

הרי שלדעת הגר"מ אליהו יש ללכת אחר שיעור החזון איש והיות וכיום לא קיימים המטבעות הנקראות זהובים חוזר הדבר לזקוקים משקל בכסף.

רבים העירו שבחישוב שערכו דעת הרב לפי הנחלת שבעה לכאורה נפלה טעות כלשהיא שכן על פניו לפי החשבון של הנחלת שבעה מאתיים זקוקים הם פי ארבע מעיקר כתובה.

הגר"ש דיכובסקי שליט"א בפד"ר (יג, עמ' 303) ביאר את שיטת הדיינים בדעת הרוב, לפי דברי הנחלת שבעה ולפיה "מ"ח גדולים" שהם "זקוק" לפי הב"ח והדרישה, כאשר הם מתורגמים לכסף במשקל שווים לפי בסיס של 0.29 גרם ל"גדול" (על פי ספר "מידות ושיעורי תורה") כפול 48 גדולים הוא זקוק, כפול מאתיים, עולה סך הכל 2.784 ק"ג לכל המאתיים זקוקים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הוא נוטה כעיקרון לשיטה זו אבל במקרה שלו יש שיקולים נוספים. וראה גם דבריו בחיבורו "לב שומע לשלמה" (סי' א) בעניין זה.

בעל הציץ אליעזר בתשובה (חלק כב, סימן פא) כותב שיש לאמץ את שיטת הגרא"ח נאה.

הגרא"ש שאנן זצ"ל (פד"ר יד עמ' 183) בשבתו בהרכב עם הגרש"י כהן זצ"ל ויבדל לחיים טובים הגר"מ אוריה שליט"א עסק בביאור שיעור הזקוקים ולדעתו יש לשמר את ערך המאנים זקוקים אולם בשונה מהשיטות הקודמות, דעתו היא לקבוע שהמאנים זקוקים הם בבסיסם פי ארבעים משיעור הכתובה דאורייתא (960 גרם לפי הרמ"א) ועל כן יש להעמיד את המאנים זקוקים על כ-40 ק"ג כסף בקירוב.

הגר"נ גורטלר שליט"א האריך להשיג על כל קודמיו ומגיע למסקנה דומה לקודמו שכל זקוק הינו מאנים גרם וממילא מאנים זקוקים הם 40 ק"ג כסף והוא מכריע ללכת לפי שיעור זה.

הגר"מ טולדידאנו שליט"א בספרו נוקט שיש לאמץ לעיקר הדין את שיטת החזון איש.

הגר"ש שפירא שליט"א בפסק דינו ובמאמריו האריך לבאר דין מאנים זקוקים ובמסקנתו הוא כותב לענייננו:

עה. בעניין גביית מאניים זקוקין יש לילך בתר דעת רוב האחרונים שסברו שעיקר כתובה הוא עשרים זהובים ולפיכך 200 זקוקין הוא פי 20 מסכום זה. ושווי 400 זהובים ריינוס הוא 14 ק"ג כסף. וסכום זה יש לגבות בכתובה שנכתב בה 200 זקוקין.

בתיק 585334/13 בית הדין בחיפה בהרכב: הגר"מ בלייכר, הגר"י אושינסקי והגרי"ד רוזנטל שליט"א נפסק לפי המינימום פחות מ-10,000 ש"ח.

בפסק דין תיק 1089594/8 בית הדין ירושלים בהרכב: הגר"מ רלב"ג, הגר"י גולדברג, והגר"ד ברדוגו נחלקו הדעות והועלתה גישה חדשה בדעת הרוב להעמיד את הסכום על 24,000 ש"ח כמזונות לשנה, ובדעת המיעוט מכח פשרה על חמישים ק"ג.

ראה גם פסק דין של בית הדין הגדול תיק 1134092/1 בהרכב: הגר"א איגרא, הגר"ש שפירא, הגר"צ לודיאילוז שנחלקו הדעות ובדעת הרוב קבעו לחייב 14 ק"ג (כשיטתו לעיל) ובדעת המיעוט כתב לחייב 57 ק"ג ובכך ביטלו את פסק דין בית הדין האיזורי שחייב כ-5000 ש"ח בלבד על הזקוקים וקראו לשים לב שמדובר בסכום קטן ביותר שמבטל את כל עניין הכתובה.

סיכום פסקי הדין

כפי שנראה אין תמימות דעים בבתי הדין הרבניים כיצד לפסוק בעניין שווי הכתובה הממעיטים מעמידים אותה על שיעור של 2.784 ק"ג והמרבים על 57.6 ק"ג כאשר יש כמה דיינים שסבורים שבידם להכריע על שיעור מסויים של 14 ק"ג כסף או 40 ק"ג כסף כשיעור העיקרי ויש שמפשרים בדרכים שונות בין הסכומים ובהתחשבות גם בנסיבות המקרה.

יש לציין שבעניין זה העמדה המגדילה את הזקוקים למעלה משווים המינימלי כפי שנקבע על ידי הגרא"ח נאה ועל ידי דעת הרוב בבית הדין הגדול הראשון שהבאנו, נובעת מכמה סברות:

א. זהו שווי זקוקים לפי משקל- החזון איש האגרות משה וסיעתם כל אחד לפי חשבוננו. על אף זאת החזון איש מסיים שיש ללכת אחר המנהג, והאגרות משה כותב בסוף דבריו שיש לפשר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב. זהו שווי הזהובים שהיו נהוגים באשכנז בעבר לפני הפיחותים כפי שמתורגם למשקלם כסף- הגר"ש שפירא ועוד.

ג. זהו השווי של היחס בין תוספת כתובה לעיקר כתובה- הגר"ש שאנן וסיעתם. גם השאלה היסודית של "יד בעל השטר על התחתונה" מכוחה פתחו דייני בית הגדול בתחילת הדברים עומדת למבחן, כאשר הדיינים המוסיפים סבורים שהתוספת היא מוכרחת אם בגלל שהחשבון שלהם ברור להם מעיקר הדין ואם בגלל היכולת לפשר בנסיבות מסוימות או בגלל המנהג שיש לחייב יותר מאשר המינימום.

הכרעה

כעת נחזור למקרה דידן.

בפנינו גירושין שעל פניו נבעו כתוצאה מהתנהגות הבעל ולא נמצאה סיבה להפסיד את האשה את כתובתה.

לגבי סכום ה"מאתים זקוקים" הנאמר בכתובה הרי שנראה שלדעת רב גדולי הפוסקים והדיינים קביעת הזקוקים לפי שיעור המינימלי חוטאת למטרת הכתובה ולמעשה מעקרת אותה מכל וכל.

אין זה מסתבר שבדורנו בו רוב הכתובות עולות למעלה ממאה אלף נ"ח יכתוב אדם כתובה בסכום של כעשרת אלפים נ"ח שזהו כמשכורת ממוצעת לחודש אחד בשוק העבודה.

החכמים הקדמונים שתיקנו נוסח "מאתים זקוקים" התכוונו להגדיל את הכתובה ולהעמידה על סכום נכבד. היצמדות לשווים של הזהובים לפני חמש מאות שנה לפי משקלם וכדומה גורמת לתוצאה שהיא הפוכה מכוונת קדמונינו, וגם קשה להבין על פי איזו תקופה לקבוע את השווי, לפי הזהובים מימי המהר"ם מינץ? או מימי הגר"א? מדוע עדיף זה על זה. ואלו הדברים האמורים בטוב טעם בדברי בעל ה"אגרות משה".

על כן מסתבר להעמיד את שווי הזקוקים מכח הפשרה על שווים של כארבעים ק"ג כסף צרוף. סכום זה שהוא בקירוב 76,000 נ"ח, הוא סכום סביר יותר להערכת כתובה.

לעניין שאר הטענות העולות מדבריו הן בכך שהוא ויותר על זכויותיה והן בטענתו שהיא גנבה ממנו כספים בית הדין לא יעסוק בדברים הללו בפרט שנקבע שהכתובה נותרה להכרעה בפנינו ושאר העניינים אינם עומדים לדיון הרי שהצדדים השלימו ביניהם את חלוקת הרכוש בהסכמה.

בנוסף טענות בעלמא בלא בדל הוכחה אינן מתקבלות.

דניאל כ"ץ

ראיתי את הדברים שכתב חברי להרכב שערך מערכה גדולה ומעמיקה על מאתיים זקוקים החל מגדולי אשכנז הקדמונים וכלה בפוסקי דורנו ופסקי דין עכשוויים של בתי הדין.

אין אני דן אלא על השורה המסכמת שכתב על דרך פשרה לחייב את הבעל בארבעים ק"ג כסף.

לעניות דעתי זו אינה פשרה אלא הכרעה כדעת המחמירים, וכשליש פחות מדעת החזון איש.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לא זו דרכינו בפסקי דין במשך השנים בהם לא הכרענו על דרך פשרה, אלא על פי הכלל שיד בעל השטר על התחונה, כך שפסקנו כשיטת הרב חיים נאה שהעמיד את חיוב הכתובה על שיעור הקרוב לארבעה ק"ג כסף בלבד. ויודע אני ששיעור זה אין בו כדי לקיים את דברי חז"ל שכתובה נתקנה כדי שלא תהא קלה בעיניו לגרשה. וזאת הרי הייתה כוונת גדולי אשכנז כשקבעו לכתוב תוספת כתובה מאתיים זקוקים. אך גם לשיטתם לא מדובר בתקנה מחייבת, שהרי אם לא כתב כן, הבעל לא חייב יותר ממאתיים זוז כתקנת חכמים. כך שמאתיים זקוקים היא הצעתם לכתוב כן בכתובות, והבעל שהסכים לכך מתחייב בכך. משכך, חלים על שטר זה כל כללי השטרות ובכללם ההלכה הידועה שיד בעל השטר על התחונה.

גם בדורנו, אין קביעה אחידה לכולם. רוב האנשים כותבים סכומים גבוהים בהרבה בשקלים או בדולרים. ופעמים רבות בעלים מתלוננים כי מעולם לא התכוונו להתחייב בסכומים של חצי מיליון ₪ (דבר המצוי מאד), וקרוב בעיני שאכן הם חתמו על כך בזיחחות דעת, אך עדיין סכום זה אינו מופרז ביותר ואין לבטלו מדין אסמכתא.

יחד עם זאת בחוגים מסוימים בעיקר בציבור החרדי של עולם הישיבות המקפידים לכתוב את נוסח "נחלת שבעה" מאתיים זקוקים ותו לא, בידיעה ברורה שסכום זה עמום ונתון לפרשנויות, ואין ספק כי אין בכוונתם להתחייב לסכום הגבוה. וכמה פעמים דיברתי עם ראשי ישיבות והעמדתי אותם על כך שכתובה כזו חוטאת למטרה דלא תהא קלה בעיניו לגרשה, ולפחות מצופה שיבהירו את עצמם ויכתבו להדיא כשיטת החזון איש, ולכל הפחות כפי המיצוע. ואין קול ואין עונה. וביודעין הם כותבים כך כדי לא להכביד על תלמידיהם, על אף שיודעים שנעשה כאן עוול לבנות ישראל. לזכותם ייאמר שגם כאשר הם משיאים את בנותיהם ונכדותיהם, הם לא משנים וכותבים מאתיים זקוקים ותו לא.

משכך, בציבור הכללי הניסוח הסתמי של "מאתיים זקוקים" אינו מצוי, ובוודאי נכתב לפי טפסי הכתובות שביד הרב המסדר חופה וקידושין, וקרוב לוודאי שהרב מחתים את הבעל על הכתובה בלי לתת לו שיעור מקיף על סכום החיוב של מאתיים זקוקים, ואין בכוונת הבעל להתחייב מעבר לשיעור המינימלי. ואפשר שאף הרב המסדר את החופה לא יודע את כל השיטות בנידון, ואם כן על סמך מה ניתן לחייב לפי השיעור הגבוה או הקרוב אליו.

סוף דבר לדעתי יש לחייב קרוב מאד לשיטת הרב חיים נאה, ולכן יש לחייב את הבעל בתשלום של 12,000 ₪.

ישראל שחור- אב"ד

בראשית דברי ברצוני להתייחס לאשר כתבו בטוב טעם חברי וידידי להרכב הדיינים הגאונים שליט"א, ולפי מך ערכי אביע את חוות דעתי בנידון.

כתב הריב"ש (סימן כג):

שאלת לבאר לך כמה עולים הזוזים של עיקר כתובה לפי דעת הר"ם ז"ל.

תשובה: כבר ידעת שהר"ם ז"ל כתב (פ"י מה"א), שהדינרין ההם הם דינרי מדינה, שהם שמינית שבדינרי צורי. ונמצאו, מאתים דינרין של בתולה הם כ"ה דינרין של כסף צורי, ומשקל כל דינר צ"ו שעורות. וכן באר בהל' ערובין, כי שש מעה כסף דינר, והמעצה שש עשרה שעורות. ובארו האחרונים ז"ל, כי הדינר הוא שלש ארגיניץ, והארגיניץ הוא חלק א' משש עשרה באוקיא של כסף. כי כן חלק האוקיא של כסף בקלוניא ובמיורקה, ל"ו ארגיניץ. וכ"כ הרמב"ן ז"ל בפירוש התורה (בפ' כי תשא), כי הסלע, שהוא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ארבעה דינרין, הוא שלשה רבעי אוקיא, למשקל הארץ ההיא, והם י"ב ארגיני"ץ לארבעה דינרין. וכ"כ גם בה' בכורות בארוכה, בענין חמש סלעין. נמצא, כל דינר ג' ארגיני"ץ. ובכך, כ"ה דינרי צורי של כתובת בתולה עולים ע"ה ארגיני"ץ, שהם ארבע אוקיא וחצי אוקיא וג' ארגיני"ץ של כסף צרוף, למשקל ברצלונה ומיורקה.

ועיין בהערות מכוון ירושלים שם הערה 6, שציינו לדברי הכפתור ופרח פרק טז' ששיעורו של ארגיני"ץ הוא כ-1.5 גרם. נמצא ששיעור הכתובה הוא כ-110 גרם.

עוד כתב הריב"ש (סימן קנג):

כבר כתבתי לך בארוכה בתשובות הראשונות, איך הסכימו כל האחרונים ז"ל, וגם הרמב"ם ז"ל, דכתובת אשה דרבנן, בין דבתולה בין דבעולה. ושהסכמת כולם, שהמאיתיים של בתולה, והמנה של בעולה, הם כסף מדינה, שהוא שמינית שבכסף צורי; ולזה, מאתים של בתולה אינם רק כ"ה דינר צורי, ושל בעולה י"ב וחצי. ושערו האחרונים ז"ל, שהדינר ג' ארגיני"ץ, והארגיני"ץ הוא חלק אחד מששה עשר באוקיא של כסף; וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפירושי התורה (בפרשת כי תשא), וכן בהלכות בכורות בארוכה בענין ה' סלעים של פדיון הבן.

והוקשה לך, איך תקנו חז"ל דבר מועט כזה לכתובת אשה, והם אמרו: כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה; והלא אפי' עני שבישראל, כשיהיה לו קטטה עם אשתו, תהא קלה בעיניו להוציאה בדבר מועט כזה!

תשובתך: אתה שערת באנשי מיורקה, שעשיריה היו להם בתים מלאים כל טוב, אוצרות כסף וסחורה ומטמוני מסתרים, מרגליות ורוב פנינים, ומערות מלאות דינרי זהב. ואשר אין לו כל אלה, אף אם יהיו לו חפצים ותכשיטים ואלפי זהב, ואומנות נקייה להרויח בה פרנסתו והותר, נקרא עני. אבל תשער בתושבי הארץ הזאת, שאינם מספיקים ללחם צר ומים במשורה, ועל הארץ ישנים, או על שטיח עור, ובכסות יום מתכסים בלילה, ומלבושיהם טלאי על גב טלאי, ורובם הולכים יחפים. ובימי חז"ל כך היו, כמו ששערו במזונות האשה למשרה אשתו על ידי שלישי (כתובת ס"ד:). וגם מגדולי חכמים היו בעלי אומנות; כמו שאמרו על רבי יהושע שהיה פחמי. והלל, שהיה מזרע דוד, היה משתכר בזוז אחד להביא מן היער חבילת עצים. ורב כהנא היה מוכר סלים לנשי' מחמת עניו, כדאיתא בפ"ק דקדושין (מ). וכדורו של רבי יהודה בר אלעאי היו חמשה מתכסים בטלית אחת ועוסקים בתורה. ואנשי כנסת הגדולה, המתקנים התקנות בישראל, כשעלו מן הגולה כבר היו עניים עד מאד; כמו שמוזכר בספר עזרא, שבימי נחמיה היו נושים איש באיש, וכובשים בניהם ובנותיהם לעבדים, מהם לוו כסף למדת המלך ומהם לקחת דגן ברעב. וגם מנורת בית המקדש, אשר עשה משה רבינו ע"ה ככר זהב טהור, יש מן החכמים ז"ל אומרים, שמלכי בית חשמונאי עשאוה מעץ; ויש מן החכמים אומרי', ששפורדין של ברזל היו וחפום בבעץ; העשירו, עשאו' של כסף, חזרו והעשירו, עשאו' של זהב; כמוזכר במסכת ר"ה ובמנחות (כח:). וגם ההבדלה במוצאי שבת, קבעוה בתפלה, עד שהעשירו קבעוה על הכוס;

כדאיתא בפ' אין עומדין (לג). ושנינו במסכת פאה (פ"ח): מי שיש לו נ' זוז והוא נושא ונותן בהן, הרי זה לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני, לפי שאינו בגדר עני; וחמשים זוז הם חצי כתובת אלמנה. ותמה על עצמך: איך אשה מתקדשת בפרוטה, שיש בדינר קצ"ב פרוטות, והוא דבר מועט עד מאד? וגם ב"ד נזקקין לתביעת פרוטה, לפי שלא נתנה לימחל מן הסתם.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וחכמים ז"ל תקנו כתובה לאשה לכלן בשוה, שלא לבייש את מי שאין לו, ושערו בעני, ואמרו, שאם רצה להוסיף אפילו מאה מנה, יוסיף; והעני, אם ירצה לגרש את אשתו, את כל אשר לו צריך ליתן. ועוד, שהרי אמרו חז"ל גם כן, שהגרשה אין שמין מה שעליה, אלא נוטלתן מלבד כתובתה; וכתב הרשב"א ז"ל בתשובה, דבין בגדי חול ובין של שבת, שלא כדברי הרמב"ם ז"ל, שכתב: דוקא בגדי חול.

מדבריו הנ"ל יש תשובה לטענת האישה (מס' 1) שיש ליתן פרשנות גבוהה מטעם כדי שלא תהא קלה בעיניו וכו', דמבואר בריב"ש שבאמת גם בדורו הסכום הכתובה לא היה גבוה, והשיעור הוא לעני שבישראל.

וכן טענה (מס' 2) שסכום נמוך הוא זלזול בכתובה וכו' נדחית, דמעיקרא שיעורו בעני ולא בעשיר.

כמו כן בזה נדחה הטענה (סעיף 5) שיש לדון לפי פרנסה של שנה, שהרי בעני שבישראל משערינן, ומשמעות הריב"ש שגם העשיר וגם העני חיובם שווה אלא שאם רוצה יוסיף, וא"כ מה שחיו ברמה גבוהה אין בזה כדי להגביה שיעור החיוב.

אמנם כל דבריו על עצם הכתובה, אך הנדון שלנו הוא גם לגבי הזקוקים שהוא תוספת כתובה.

וכאן אנו נדרשים לשאלה עקרונית שכבר כתב על כך הגאון רב משה שטרנבוך בתשובות והנהגות (כרך ה סימן שלח) וזה לשונו, "מאז ומעולם אני נבוך על נוסח הכתובה בה מתחייב החתן במאתיים זוז שהם עיקר כתובה ובעוד מאתיים זקוקים נוספים, והנה ערכם של מאתיים זוז נתבאר בדברי השו"ע והרמ"א (אהע"ז ס"ו ס"ו), אבל זקוקים לא ידענו מהם, שכן יש אומרים דהוי משקל ויש אומרים דהוי מטבע, וגם את ערכם לא ידענו. והנה רבינו "החזון איש" זצ"ל (אהע"ז ס"ו) דן באריכות מהו ערכם של מאתיים זקוקים וקבע על פי דברי הגר"א (יו"ד סימן ש"ה) שזקוק הוא משקל ט"ו סלעים שהם משקל 5760 שעורות כסף, ובמשקל שלנו הם 288 גרם, כך שמאתיים זקוקים הם 57.6 ק"ג כסף, אך בהמשך דבריו מביא החזון איש שיטה אחרת בשם "הדרישה" (עיי"ש), ומסיים החזון איש שהכל תלוי במנהג, שכל הכותב על דעת המנהג הוא כותב, הנה תמוה הדבר ופלא, למה לנו לכתוב היום בכתובה "זקוקים" ששיעורם אינו ידוע לנו, ובכך כל שיעור התחייבות החתן בכתובה אינו ברור. ועלה בדעתי, שבמקום לכתוב מאתיים זקוקים יכתבו סכום במטבע מקובל הנסחר ומתקבל בכל מקום, כמו דולר שערכו ידוע לכל, והיינו לדוגמא, יכתבו מאתיים זוז ועוד חמש עשרה אלף דולר, ואז הכתובה בלי פקפוק. והנה בא לידי מאמר של חכם אחד ("מוריה" שי"ט - ש"כ) שגם כן הציע להשמיט "זקוקים", ודבריו שם בענין זה, דברים של טעם הם."

אמנם היום נזהרים וחוששים מכל שינוי, ולכן אף שאין ל"זקוק" שום משמעות ברורה וגם אין שום ענין להתחייב בתוספת כתובה בזקוקים דווקא, מ"מ אין לשנות נוסח כתובה בלי הסכמת גדולי ההוראה, ומ"מ לדעתי זוהי תקנה גדולה ומועילה אם יסכימו לה גדולי ההוראה, וכמ"ש. ע"כ.

כלומר בדורות העבר היה משמעות לזקוקין, אך בדורנו אנו אין אנו יודעים מה שווים הכספי, ואין זה אלא התחייבות על סמך נוסח הראשונים.

נמצא שיש לפנינו דיון איך לשער האם לפי רעיון הטמון בהתחייבות זו, או לפי מה שהתחייב בפועל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ונראה שגם לשיטת החזון איש, לו יצויר שהכסף יוזל, והיוקר יאמיר, אף לפי החזון איש אין בזה כדי פרנסת שנה, וכי נחייב יותר משיעור החזון איש? ודאי שלא. א"כ גם על החזון איש תתמה, מה יועיל ומה תעשה האשה במאתיים זקוקין? ובע"כ לומר שגם לשיטתו אין לנו לחייב כפי הרעיון רק לפי מה שהתחייב בפועל.

א"כ מדוע שכעת יוקר המחיה תואם לשיטת החזון איש ננקוט כוונתה כאילו זה ראה שהצדק עמו?

וא"כ ברור שהיות והכלל בידינו המוציא מחברו עליו הראיה, אין בכוחנו לחייב יותר מסכום המינימלי שבהתחייבות.

כמו כן, לעניין מה שטענה האישה בסעיף 3, 4 שכוונת הבעל לסכום הגבוה.

הנה אם היה נדון אם הזקוק הוא של מדינה א' או של מדינה ב', יש מקום לדון מה כוונת המתחייב, אך כאן החיוב הוא ברור 'זקוק' של הדור ההוא והספק שלנו הוא מה שיעורו, ובזה אין שיעורו משתנה לכאן או לכאן מחמת כוונת מתחייב. ואף כוונת מקבל ליכא, ששניהם אינם יודעים שיעורו. ופשוט שבכל כהאי גוונא נקטינן שהמוציא מחברו עליו הראיה.

ואשר על כן טענה זו אינה קבילה.

ומה שכתב ידידי אב ביה"ד הגאון הרב ישראל שחור שליט"א דבכהאי גוונא אמרינן יד בעל השטר על התחתונה, אני בעניי אטען דלא שייך בנידון דידן אמירה זו, דהנה איתא בשו"ע (ח"מ סימן מב סעיף ט):

לא אמרינן יד בעל השטר על התחתונה, אלא בכל כי הני גוונא דלעיל, שאין השטר בטל לגמרי. אבל בדבר שהשטר בטל בו, לא. כגון שכתוב בשטר: פלוני נתחייב לפלוני מנה לפרעו בפסח, צריך לפרעו בפסח הבא ראשון, ואינו יכול לומר: לא אפרענו אלא לפסח שאחר כמה שנים. וכן כל כיוצא בזה. הגה: ויש אומרים היינו דוקא בדבר דליכא למיתלי בטעות, אבל בדבר שאפשר שטעה בו הנותן, כגון דאמר לשון דלא מהני במתנה, ודאי נתבטל השטר (תשובת הרשב"א) (מהרי"ק שורש צ"ד).

וכמו כן איתא בשו"ע (ח"מ סימן מב סעיף י):

הרבה מהמפרשים כתבו שעכשיו שנהגו לכתוב: דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי, אמרינן בכל לשון מסופק, יד בעל השטר על העליונה. הגה: וכל לשון שהוא כולל יותר ליפוי כח בעל השטר וסתמא משמע כך לפי דעת השומעים דנין אותו כך אפילו ליפוי בעל השטר (ב"י מחו' ה' בשם תשו' הרשב"א).

ובשו"ע (ח"מ מב סעיף יד) נכתב:

המוציא שטר חוב על חבירו בסך מאה דינרים או סלעים, (ולא מתפרש איזה מטבע) (טור), אם היה כתוב: בבבל, מגבהו ממעות בבל. ואם היה כתוב: בארץ ישראל, מגבהו ממעות ארץ ישראל. לא היה כתוב בשטר שם מקום, והוציאו בבבל, מגבהו ממעות בבל. הוציאו בארץ ישראל, מגבהו ממעות ארץ ישראל. בא לגבות ממעות המקום שיצא בו השטר, וטען הלוח שהמעות שאני חייב לו מכסף שהוא פחות מזה המטבע, ישבע המלוה ויטול. הגה: מיהו אם הביא הלוח ראה שהיו דרין תחלה במקום שהמטבע פחות מזו, נותן לו פחות (ר"ן סוף כתובות). ואם היה כתוב בו: מאה כסף, ולא פירש אם סלעים אם פונדיונים, מה שירצה לוח מגבהו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכן בסעיף טו:

היה כתוב בו חשבון סתם, הולכים אחר המנהג שרגילים לעשות בו באותו מקום סכום חשבונם; כההוא שטרא דכתיב ביה: שית מאה וזוזי, דאיכא לספוקי בשית מאה איסתרזא וזוזא, או בשית מאה זוזי וזוזא, דאמרינן שיתן לו שית מאה איסתרזי, שהוא פחות. אבל אין לספק בשית מאה פרוטות, לפי שאין עושים סכום חשבון מפרוטות. לשון שרגילים לכתוב בשטרות, אף על פי שאינו מתיקון חכמים, אלא לשון שנהגו ההדיוטות לכתוב במקום ההוא, הולכים אחריו; ואפילו לא נכתב, דנין אתו כאילו נכתב.

חזינן דלא לעולם אמרינן דידו על התחתונה ואדרבה לפעמים ידו על העליונה, וביותר מכן כל הנידון אם יד בעל השטר על התחתונה או על העליונה הוא רק כשלא נכתב הסכום בבירור בשטר וכל צד טוען לסכום אחר בכהאי גוונא אמרינן הנ"ל. אבל כשכתוב בשטר נוסח ברור אלא שאין בדעתנו מהו שווי הסכום המדובר בכהאי גוונא לא שייך קביעה האמורה לעיל, וכל מה שיתאפשר לטעון הוא רק המוציא מחברו עליו הראייה.

לאחר כל אריכות הנ"ל מבואר דהמוציא מחברו עליו להביא הראייה, ובנידון דידן שהאישה היא התובעת כתובתה עליה להביא ראייה ולהוכיח שהבעל התחייב הסכום הגובה, וכל שלא הוכח הסכום, אי אפשר לחייבו יותר מכדי הסכום הנמוך.

סוף דבר מצטרף אני להכרעת ידידי הרב ישראל שחור שליט"א ויש לחייב את הבעל לא יותר מהסכום של 12,000 ₪ שזהו הסכום הנמוך לחיוב הבעל לאשתו בכתובתה.

הרב נפתלי הייזלר

מסקנה

לדעת הרוב יש לחייב את הבעל בתשלום כתובה של 12,000 ₪.

לדעת המיעוט עליו לשלם 76,000 ₪.

נפסק כדעת הרוב.

עליו לשלם סכום זה בתוך שלושים יום

ניתן לפרסם לאחר השמטת פרטים מזהים.

ניתן ביום כ"ג בשבט התש"פ (18/02/2020).

הרב נפתלי הייזלר

הרב דניאל כ"ץ

הרב ישראל שחור

העתק מתאים למקור

רפאל כהן, המזכיר הראשי

נחתם דיגיטלית ע"י הרב ישראל שחור בתאריך 18/02/2020 14:38